

Česká zemědělská univerzita v Praze

Bakalářská práce

2012

Kateřina Gabanová

Česká zemědělská univerzita v Praze

Institut vzdělávání a poradenství

Katedra pedagogiky

Pedagogicko psychologické a etické problémy šikany na středních školách

Bakalářská práce

Autor: Ing. Kateřina Gabanová

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Marie Hanušová

2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Pedagogicko - psychologické a etické problémy šikany na středních školách” vypracoval/a samostatně a použil/a jen pramenů, které cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Jsem si vědom/a, že odevzdáním bakalářské práce souhlasím s jejím zveřejněním dle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a to i bez ohledu na výsledek její obhajoby.

Jsem si vědom/a, že moje bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitní databázi a bude veřejně přístupná k nahlédnutí.

Jsem si vědom/a že, na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, především ustanovení § 35 odst. 3 tohoto zákona, tj. o užití tohoto díla.

.....

v dne

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce PhDr. Mgr. Marii Hanušové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále bych ráda poděkovala vedení ZŠ pro žáky s SPCH v Praze a Střední školy technické v Praze za spolupráci. V neposlední řadě děkuji své rodině za ochotu a trpělivost.

Abstract

The bachelor thesis discusses pedagogic – psychological and ethic problems of bullying at secondary schools. For better understanding of the problem opinions and experiences of pupils of elementary school and students of secondary school, kids of the similar kind of character, were compared. The theoretic part is divided into five main parts. The first part discusses the term of bullying, its definition and the characteristic of the problem in schools. In the second part the participants of bullying – the aggressor, the victim, parents and pedagogues are characterized. The third part compares the problem of bullying in the past to the actual situation. In the fourth part types and kinds of bullying are included and the fifth part contains possibilities of prevention and fight against bullying. In the practical research quantitative method of questionnaire was chosen. Survey results indicate the resolution urgency of the problem of bullying in secondary schools.

Key words: bullying, aggressor, victim, causation, prevention

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá pedagogicko psychologickými a etickými problémy šikany na středních školách. Pro lepší pochopení problematiky byly porovnávány názory a zkušenosti charakterově podobného typu studentů střední školy a žáků základní školy. Teoretická část je rozdělena do pěti částí. První se zabývá vymezením pojmu šikana, její definicí a charakteristikou problému v rámci škol. Druhá část popisuje účastníky šikany – agresora, oběť, rodiče a pedagogy. Třetí část porovnává problém šikany v minulosti a dnes. Ve čtvrté části jsou uvedeny typy a druhy šikany a pátá část řeší prevenci a boj s šikanou. V rámci praktického výzkumu byla zvolena kvantitativní metoda formou dotazníkového šetření. Výsledky šetření svědčí o aktuálnosti problému šikanování na středních školách.

Klíčová slova: šikana, agresor, oběť, příčiny, prevence

Obsah

1. Úvod	7
2. Cíl práce	9
3. Metodika práce.....	10
4. Rešerše	11
4.1. Šikana, šikanování.....	11
4.1.1. Definice šikany.....	11
4.1.2. Odvrácená tvář společnosti – šikanování	12
4.1.3. Šikana na školách	15
4.2. Účastníci šikany.....	16
4.2.1. Agresor.....	16
4.2.2. Oběť	19
4.2.3. Rodiče	21
4.2.4. Pedagog.....	22
4.3. Šikana dříve a dnes.....	23
4.4. Typy a druhy šikanování.....	24
4.5. Prevence a boj proti šikaně.....	30
4.5.1. Příčiny šikany	30
4.5.2. Důsledky šikany	31
4.5.3. Prevence a boj s šikanou.....	35
5. Praktická část.....	37
5.1. Vyhodnocení šetření.....	46
6. Závěr	49
7. Seznam použitých zdrojů.....	50

1. Úvod

Každý, kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a poznal jeho trauma a trápení, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování. Pracuji jako učitelka na škole pro žáky se specifickými poruchami chování a učení. Z tohoto důvodu mám příležitost se s tímto negativním jevem blíže prakticky seznámit. Jsem také matkou čtyřletého syna, který navštěvuje mateřskou školu. Zatím se s šikanou nesešel (pokud vím), trápí mě ale obavy, co může přijít, až syn půjde na základní školu. Vliv základní školy na žáka považuji za velmi důležitý. Zde se mohou tendence k šikanování rozvíjet a posilovat nebo také eliminovat.

Neustále přesvědčujeme sami sebe, že se “to” stává jen těm druhým. A pak jednoho dne přijde náš syn ze školy s pláčem, protože ho ve škole uráželi nebo mu starší spolužák odcizil telefon. Naše dcerka se s pláčem vrátí z večírku, že jí někdo do nápoje tajně nasypal látku, která otupila její obranné reakce, a byla zneužita. Cestou ze školy si náš teenager nechá na ulici vytrhnout batoh a dostane nakládačku – co se to děje? Nemale části dětí a mladých lidí se nedaří z různých důvodů vyrovnat se přiměřeným a zodpovědným způsobem s konflikty, školními problémy a jinými náročnými životními situacemi. Náhradním řešením pro ně často bývá zneužívání drog, alkoholu, záškoláctví, šikana, vandalismus a jiné formy nežádoucího chování, které spadají pod oblast sociálně patologických jevů.

Výzkumy posledních několika let dokazují, že se povážlivě zvyšuje problematické chování dětí a mladistvých.

Zmapování této problematiky je velmi obtížné. Lehčí formy a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace. Popírání a zlehčování této problematiky přispívá k nemožnosti tuto problematiku účinně řešit. Školy, školská zařízení, rodina, vlastně celá společnost, má zásadní zodpovědnost za to, aby těmto problémům pomáhala předcházet. Výsledky současných výzkumů poukazují na skutečnost, že tam, kde je věnována náležitá pozornost prevenci sociálně patologických jevů, jejich výskyt výrazně klesá.

Problém šikanování je nesmírně složitý, má svá úskalí a často zůstává skryt. Šikana se ve větší či menší míře vyskytuje téměř všude. Není před ní imunní žádný typ školy ani

zařízení, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Výjimku snad tvoří alternativní typy škol (například tzv. Waldorfský typ), tam je většinou dostatečný prostor pro sledování a ovlivňování vztahů mezi žáky, důraz je zde kladen na rozvíjení individualit, třídy mimo jiné obsahují menší počet žáků, popřípadě studentů.

Šikanu považuji za významný patologický jev, který si nutně žádá pozornost odborníků a právem zneklidňuje i laickou veřejnost, tedy i z tohoto důvodu jsem si ji zvolila jako téma své bakalářské práce.

V první kapitole mé bakalářské práce jsem se zaměřila na vysvětlení pojmu šikana, její definici, a popsala šikanu jako závažný problém většiny základních a středních škol. Druhá kapitola popisuje podrobněji účastníky šikany, kterými jsou agresor, oběť, ale také například rodiče oběti a pedagogové. Ve třetí kapitole porovnávám míru šikany a informovanost o problému v minulosti a současnosti. Čtvrtá kapitola charakterizuje druhy a typy šikany. Pátá kapitola mé práce je věnována boji a prevenci šikany. Popisuji zde příčiny, následky preventivní opatření. Cílem mé práce je zjistit, zda se na zkoumaných školách vyskytuje šikana a v jakém rozsahu. Metodou mého šetření je kromě vlastních empirických zkušeností dotazník. Jeho výhodou je anonymita, získání informací od většího počtu respondentů. Nevýhodou je skutečnost, že některé odpovědi mohou být zkreslené, tomu jsem se však snažila předejít výběrem tříd. Brala jsem zde v potaz zejména věk a charakter daných tříd. V závěru shrnuji výsledky šetření.

Pavel Říčan ve své knize *Agresivita a šikana mezi dětmi* píše: *„Slavný psycholog C. G. Jung kdysi řekl, že pro porozumění jednotlivému člověku, konkrétně psychiatrickému pacientovi, je nejdůležitější vědět, jaké obecné, psychologické, mravní a duchovní otázky hýbou naší dobou. Něco podobného platí také o problému šikany. V něm se – jako v oné příslovečné kapce vody – zrcadlí největší bolesti doby, ve které žijeme. Zrcadlí se v neobvyklém úhlu a v souvislostech, které nás nejednou překvapí. Možná budeme muset korigovat některé názory a představy, které považujeme za samozřejmé a nesporné.“*

2. Cíl práce

Cílem mého šetření je zjistit, jaké zkušenosti mají se šikanou žáci vybraných základních a středních škol v Praze a zda se na těchto školách šikana vyskytuje. Pokud se toto potvrdí, v jakém rozsahu a zda jsou děti a mládež v současné době vůbec ochotni o problému šikany hovořit, popřípadě zda cítí jako nutnost problém šikany řešit, ať už sami, nebo s pomocí jiných.

V souvislosti s cílem práce jsem stanovila následující hypotézy:

H1: *Žáci základních škol a středních škol se s problematikou šikany setkali jako pozorovatelé.*

H2: *Žáci základních škol a středních škol jsou ochotni o daném tématu hovořit*

3. Metodika práce

- Použité výzkumné metody: v práci byla použita sekundární analýza dat, studium odborné literatury a ostatních pramenů. Prováděný výzkum je ze sociologického hlediska výzkumem kvantitativně kvalitativním. Vlastní výzkum byl realizován dotazovací metodou formou dotazníku. Pomocí strukturovaného dotazníku byly zjišťovány názory a vlastní zkušenosti respondentů s problematikou šikany.

Dotazník obsahuje tři hlavní části. První část je zaměřena na identifikaci samotného pojmu „šikana“ a negativních vlivů s tímto souvisejících. Druhá část je věnována výzkumu vlastních zkušeností žáků s šikanou ve škole. Třetí část pak vypovídá o názorech žáků a dospívajících na boj s šikanou a na prevenci šikany. Otázky byly formulovány tak, aby byly pro žáky/studenty co možná nejsrozumitelnější, proto byla volena slova obecné češtiny. Během průběhu vypňování dotazníků s formulací otázek žádný žák ani student problémy neměl.

Vzor dotazníku je uveden v příloze 1.

Výsledky výzkumného šetření byly pro přehlednost zpracovány do grafů, otevřené otázky pak vyhodnoceny slovním popisem.

- Charakteristika cílového souboru: dotazníkem bylo osloveno dvacet žáků čtvrtých a pátých tříd I. stupně a dvacet žáků devátých tříd II. stupně Základní školy pro žáky se specifickými poruchami chování v Praze na Zlíchově. Dále dvacet žáků posledního ročníku Střední školy technické v Praze na Zeleném pruhu. Úmyslně byli osloveni žáci a studenti posledních ročníků. Hlavním důvodem byla větší vypovídající hodnota v důsledku širšího věkového záběru. Vedlejším důvodem byla jednoznačně vlastní empirická zkušenost s konkrétními žáky. Střední technická škola Zelený pruh byla oslovena z toho důvodu, že velké množství žáků již zmíněné ZŠ pokračuje ve studiu právě na této SOŠ. Vycházíme-li tedy z předpokladu, že respondenti jsou povahově podobní, má pak dotazník větší vypovídající hodnotu

4. Rešerše

„Vůbec nevím, jak bych to napsala. Každý den si domů nesu nejméně jednu modřinu ze školy, já už ani nevím, co mám dělat. Větší děti mi hodně ošklivě nadávají, z toho skoro vůbec nespím, a tak se mi zhoršily i známky ve škole...“ (Laura, 2012)

4.1. Šikana, šikanování

4.1.1. Definice šikany

Slovo šikana, je odvozeno z francouzského *“chicane”*, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, brokratické lpění na liteře předpisů, a to například ve vztahu k podřízeným nebo vůči občanům, na nichž šikanující úředníci zbytečně požadují další a další nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat, apod. (Říčan, 1995)

Pojem šikana, definici šikany a porovnání různých pohledů na tento jev zavedl Příhoda, J., pražský psychiatr. Právě on veřejně hovořil o šikanování jako jeden z prvních a to v době, kdy se o šikaně hovořit prakticky nesmělo.

Kolář (2001) vystihuje šikanu takto: „Je to takové chování, kdy jeden nebo více žáků, opakovaně a s úmyslem týrá a zotročuje spolužáky a jeho chování je manipulativní a agresivní“.

Podle Klimeše (2005) znamená slovo šikana soustavné týrání a hrubé, urážlivé ponižování. Většinou jsou šikanováni nováčci, slabší spolužáci aj. Šikanování čili tzv. oběti jsou často zlomyslně a zbytečně obtěžováni, týráni, nespravedlivě obviňováni, jsou také pronásledováni, sekýrováni a ponižováni. K šikaně dochází na internátech, ve školách, v práci, ve vězeních apod.

Jedna z mnoha definic šikany je i tato: „šikana hovorově šikanování (v. šikanovat) znamená zlomyslně, zbytečně obtěžovat, týrat, sužovat, pronásledovat. (Klimeš, 1983)

Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. (Vágnerová, 1999)

Říčan (1995) uvádí jednu z definic šikany takto: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti apod. Tyto incidenty se mohou často opakovat. Pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů”.

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení definici šikany rozepisuje podrobněji: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezdědka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.(MŠMT, 2008)

Co je a není šikana, je velice obtížné rozlišit. Nemůžeme asi hovořit o šikaně, když se jedno dítě druhému posmívá nepravidelně, bez vulgarismů a navíc se tato oběť umí bránit a posměšky vrací. Někdy nemůžeme za šikanu považovat ani rvačku mezi chlapci, kde je jeden z nich evidentně slabší. (Říčan, 1995)

4.1.2. Odvrácená tvář společnosti – šikanování

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a dalších školách (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích, například psychiatriích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.

Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. (Kolář, 2001)

Zde zmiňuji několik faktů o šikaně podle Fieldové (2007):

- šikana znamená psychické, citové, společenské nebo fyzické zneužívání
- klíčovým rysem je vlastní vnímání situace, oběť se v tu chvíli cítí bezmocná
- . kritickou otázkou je rozsah škody, která byla oběti šikany způsobena
- agresor může a nemusí mít v úmyslu ublížit

Stupnice šikany ilustruje progresivní vývoj šikany od neškodného škádlení po napadání a kriminální trestnou činnost:

společenské škádlení

zraňující popichování

nenápadná nepřátelská řeč těla

agresivní fyzické chování, například strkání, bouchání, kopání

zlomyslné pomluvy, například šikana na webu, na chatech

sexuální, genderové, rasové či náboženské pronásledování

sociální vylučování – osobně, elektronicky

mobbing (útoky skupiny na jednotlivce)

hazing (ponižující “křtící” rituály nováčků, mazáctví)

vydírání, uplácení

telefonické, elektronické napadání

poškozování majetku

fyzické násilí

použití zbraní

ublížení na zdraví

vražda

Kolář (1997) uvádí tři praktické pohledy na šikanu:

- 1. Šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled) – tento pohled je v praxi nejběžnější a většinou také jediný. Hlavní vnější rysy lze popsat následovně: jeden nebo více agresorů úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje oběť a používá k tomu agresi a manipulaci. Mezi konkrétní typy a formy agresí patří fyzická agrese a používání zbraní, slovní agrese a zastrašování zbraněmi, krádeže, ničení a manipulace s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zraňování izolací, oklikou a “uměleckými výtvy” – do této skupiny patří všechny formy psychické šikany.

- 2. Šikanování jako závislost (psychodynamický pohled) – tento rozměr je již vnějšmu pohledu nepřístupný, jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Útočník a šikanovaný jsou na sobě závislí, potřebjí se, jejich chování se vzájemně posiluje, je komplementární. V praxi se samozřejmě vyskytuje nejen oboustranná, ale i jednostranná závislost, a to jak ze strany týraného, tak ze strany násilníka. Vztah těchto lidských bytostí je však vždy nerovnoprávný.

- 3. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálně psychologický pohled) – fenomén zla je zde chápán jako onemocnění celé skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.

Co je šikana a co není? Jaký je rozdíl mezi šikanováním a škádlením? Oba tyto fenomény jsou mimořádně komplikované a odpověď není vůbec jednoduchá. Při škádlení se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, že je zraněný, pak iniciátor pocítí lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. A má z toho radost. Nejen, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. A většinou násilí stupňuje. (Kolář, 2011)

4.1.3. Šikana na školách

“Čím je člověk starší, tím je tvrdší. V první třídě se o přestávce pereš a pak je hned zase všechno v pořádku. Ted' se rveš tak dlouho, dokud ten druhý nepadne, potom ho dokonce ještě párkrát kopneš, dokud se hýbá.

Benny, 15 let” (Erb, 2000)

4.1.3.1. Šikana – vážný problém většiny současných škol

Teoreticky je škola místem, kde by žáci, studenti, měli být v bezpečí a v pohodě. Jsou mezi lidmi, které znají, uzavřeni před vnějším světem, a s dospělými, kteří jsou misty sice protivní, ale v podstatě jim na dětech záleží a mají s nimi ty nejlepší úmysly.

Během nedávného průzkumu na pražských školách se zjistilo, že čtrnáct dětí ze sta občas šikanje téměř pětinu svých spolužáků a sedm procent dětí je ze strany svých vrstevníků vystavěno šikaně trvale. Existují i další zprávy, které vypovídají o neradostném stavu na našich školách. (Martin, 1995)

Jako jeden z mnoha případů uvádím úryvek z výpovědi patnáctileté středoškolačky Kateřiny: *“Bylo jich asi šest nebo sedm a párkrát se do mě navezli tak, že jsem byla samá modřina, sem tam i monokl a tak. Tátovi jsem říkala, že to mám z basketu, ale bylo mi jasné, že mi moc nevěří....” Kateřina, 15 (Goldmanová, 1995)*

Šikanování je problém. O drtivě většině šikanování se ve školách prostě neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stadia šikanování zasahují velkou část školní populace. Zárodečné stupně šikanování zamožují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Z tohoto obrovského podhoubí “mírných” šikan se vyvine do dalších stádií významné procento infikovaných skupin. (Kolář, 2001)

O existenci šikany, jako vážného problému na našich školách svědčí několik faktů. Například existuje řada kazuistik, permanentních stížností učitelů, žáků a rodičů na nekázeň ve školách. Dále řada průzkumů (Říčan, 1995; Kolář, 1997; Bendl, 2000) svědčících o tom, že se šikana stává běžnou součástí školního života. Že je to jev, který se stále nedaří ze škol vymýtit.

Dále pak nelichotivou kázeňskou situaci na školách i mimo ně odrážejí titulky novinových článků: “Šikana ve školách je neúnosná” (Večerník Praha, 13.3.2002), “Spolužačku strašili smrtí” (MF Dnes, 18.5.2002), “Učni si stěžují na šikanu, spolužáci jim prý berou i mobily. Škola nic neví!” (MF Dnes, 13. 1. 2011) a další. Jedním z dalších důkazů existence šikany na školách jsou oficiální výnosy (metodické pokyny, programy, projekty) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. O tom, jak závažná je situace šikanování nejen u nás, ale i v ostatních státech Evropské unie svědčí například fakt, že ve Francii mohou rodiče své děti pro případ, že se stanou oběťmi šikany dokonce pojistit (pojišťovna Mutuelle éleve – MAE).

4.1.3.2. Kde k šikanování dochází

K šikanování může docházet a dochází v jakékoli škole, bohaté či chudé, soukromé či státní, smíšené nebo výhradně chlapecké či dívčí, malé i velké, náboženské i sekulární, konzervativní, tradiční, pokrokové, docházkové i internátní. Ve třídě, na hřišti, v jídelně, na toaletách, v šatnách, na sportovištích, v odlehlých chodbách, rozích či na škole v přírodě nebo školních výletech. Ale také při cestě do školy (cestou na autobus, v autobuse, v metru, na zastávkách,...) a ze školy, v družině, na hřištích, v nákupních centrech nebo v klubech, barech a na diskotékách. Dále také v kyberprostoru prostřednictvím textových zpráv, e-mailů, internetových chatů a webových stránek, Facebooku, vývěsek a digitálních fotografií.

4.2. Účastníci šikany

4.2.1. Agresor

Badatelé se shodují v tom, že agresivita (sklon k agresivnímu jednání) se vytváří v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita (silné popudy k náhlému, nepromyšlenému jednání, které jedinec špatně ovládá) a menší citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti však samy o sobě nevedou k agresivitě. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy, resp. zacházení s dítětem.”(Říčan, 1995)

K nejčastějším vlivům, které působí na dítě v oblasti výchovy, patří:

- nedbalost rodičů, kteří věnují dětem málo času, málo na děti výchovně působí a své děti nekontrolují
- konflikt mezi rodiči, kdy rodiče uplatňují nevhodné a nedůsledné výchovné prostředky a velmi často jedna strana odmítá druhou
- rodiče se mnohdy sami dopouštějí trestné činnosti
- rozvrat ve výchově v důsledku manželských neshod a rozpadu manželství, absence jednoho z rodičů
- přímá pochvala a podpora za násilné jednání dítěte, rodiče to považují za zcela normální prostředek k dosahování cílů při jednání s druhými lidmi, výchova typu: „Co můžeš urvat, urvi, měj ostré lokty, zadarmo ti nikdo nic nedá!“.

(Kolář, 1997, 2001, Říčan, 1995)

„ Podle nepotvrzeného, ale mezi našimi pedagogy dnes rozšířeného a věrohodně zdůvodňovaného názoru pochází řada dětských agresorů z rodin nové podnikatelské “elity”. Mívají úspěšné, rychle (často nepoctivě) zbohatlé rodiče, kteří bývají svou prací plně absorbováni a dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomických kapesným”.(Říčan, 1995)

Typickým rysem násilníka je snaha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde se žádná neprojevuje. Otevřené násilí považují za přirozený prostředek k uspokojení své potřeby převládat nad ostatními. Ublížovat druhým je pro ně radostí. Nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se tím, že někomu ublížili, zasloužený trest vnímají jako křivdu. Chybí jim jakýkoliv náhled na morálnost, mravní normy si upravují podle svých potřeb. Používají lidi jako věci, které lze využít, šikanu vnímají jako zábavu a legraci. Častěji se u nich vyskytují poruchy s trvalou hyperaktivitou a poruchou pozornosti. Pokud jde o fyzickou stránku, jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, kteří jsou silní a obratní. Nemusí to být však pravidlem. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může také vyvažovat nedostatek v tělesné síle. Agresor může získat proti oběti skupinu, která má nad obětí převahu.

Může dokonce šikanu promyslet a zorganizovat a přitom se nemusí oběti ani dotknout. Na druhé straně jsou obvykle šikanující děti posuzovány jako děti s nižším IQ a poruchami čtení. (Kolář, 1997, 2001, Pöthe, 1999, Říčan, 1995)

Z individuální charakteristiky šikanujících vyplývá, že šikanující jedinci jsou často všeobecně agresivní k vrstevníkům, učitelům i rodičům a sourozencům. Bývají od raného dětství temperamentově impulzivní, dominantní s malou schopností vcítění do druhého. Agresoři mívají citově chladné rodiče, kteří jim toto agresivní chování tolerují. (Dunovský a kol., 1995)

Agresory bývají nejčastěji chlapci, ovšem výjimkou nejsou ani dívky. (Martina kol., 1997)

Šikanují jak lidé z nižších tak i z vyšších společenských vrstev. (Novák, Capponi, 1996)

„ Podle nepotvrzeného, ale mezi našimi pedagogy dnes rozšířeného a věrohodně zdůvodňovaného názoru pochází řada dětských agresorů z rodin nové podnikatelské “elity”. Mívají úspěšné, rychle (často nepoctivě) zbohatlé rodiče, kteří bývají svou prací plně absorbováni a dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomických kapesným”. (Říčan, 1995)

Typy iniciátorů šikanování:

- první typ - hrubý, primitivní, impulzivní s kázeňskými problémy, někdy zapojený do gangů páhajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě, nelítostně, cíleně používá šikanování k zastrašování ostatních. Pochází z rodiny, kde se agresivita a brutalita často vyskytuje.

- druhý typ - velmi slušný, kultivovaný, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Pochází z rodiny, kde je až vojenský dril bez lásky.

- třetí typ – „srandista“, optimistický, dobrodružný, výmluvný, se značnou sebedůvěrou. Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. Pochází většinou z rodiny, kde je absence duchovních a mravních hodnot. (Kolář, 1997, 2001)

4.2.2. Oběť

Výběr oběti je zcela nahodilý, obětí se může stát prakticky kterékoliv dítě.

Přesto však existují typické oběti. Nejsou to defektní jedinci, ale nejslabší ze slabých. Jsou to jedinci, kteří neumějí zakrýt strach a využít strachu druhých. Oběti šikanujícího dítěte se zpravidla stávají děti, které se mu nedokážou dostatečně bránit a neumějí ho ani významněji ohrozit. Oběti jsou proti násilníkovi vždy různě znevýhodněné, např. fyzicky, menší obratností nebo fyzickou silou, nízkým tělesným vzrůstem, obezitou, mimořádností ve vzhledu (následky po operaci rozštěpu). Z psychických znevýhodnění to může být snížený intelekt, opožděný duševní vývoj, mentální retardace, která se může promítnout do sociálního znevýhodnění chybějícími společenskými dovednostmi. Oběti nemusí být vždycky fyzicky slabé, nemusí mít ani tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatné než agresori. V kolektivu zpravidla méně oblíbení než jejich „trapiči“.

(Pöthe, 1999)

Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé, nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické při „zlomení“ oběti je rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otročké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby zalíbit). Takovéto dítě může mít pak dvojí roli, jednak roli oběti, ale také sekundární roli agresora pod dohledem svého „nadřízeného“ proto, aby se agresorovi zavděčilo.

U obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné a dotýkají se celé osobnosti. V nejhorších případech „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a provalí se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nežádka se u ní objeví výrazné psychosomatické potíže, například únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty apod. V jiných případech se oběť nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu. Někdy se nám může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Tělesná zranění se rychle zahojí a z vnějšího hlediska žák působí normálně.

Duševní poranění je však hluboké a zacelení povrchní. (Říčan, 1995)

Jako příklad uvádím zkušenost Marie, kterou popsala Fieldová (1999) ve své knize „Jak se bránit šikaně“: „*Marie je hezké, chytré patnáctileté děvče. Změnila školu, protože v té dřívější ji šikanovali. Její bývalá škola byla sice velmi prestižní a propagaovala náboženské hodnoty, nicméně šikanu zametala pod koberec. Marie je plachá a málokdy si učitelům stěžovala, ačkoli její rodiče byli ve škole během tří let desetkrát a na problém se šikanou upozorňovali. Marie měla pocit, jako by jí „hořely vnitřnosti“.* Rodiče ji převedli na jinou, vstřícnější školu. Brzy však zjistili, že prožitá šikana ji natolik poznamenala, že se ani mezi přátelskými dětmi a v bezpečném prostředí nové školy nedokáže uvolnit a vzali ji na vyšetření. Pochopili, že změnit se musejí i oni sami. Musejí začít být společensky otevřenější, aby své dceři pomohli překonat nesmělost. Musejí se naučit asertivitě a povzbuzovat Marii, aby používala více očního kontaktu, živější výraz obličeje a silnější hlas.

Zdálo by se, že všudypřítomné zárodečné a rané podoby šikanování nemohou mít téměř žádné důsledky. To je však velký omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) povolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. „Normální“ a podle některých názorů „zocelující a otužující“ šikanování způsobuje adresátům zjevné poruchy v sociální (školní) a osobnostní adaptaci. Často se u nich vyskytuje:

- nepozornost při vyučování,
- - zhoršení prospěchu,
- - tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci),
- - tendence k neomluvené absenci (záškoláctví),
- - poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí,
- - celková nejistota a stále přítomný strach.

Počáteční stadia také často zanechávají bolestivé stopy nebo opouzdřené rány ve formě neurotických přenosových schémat, psychosomatických potíží apod., které trápí oběť ještě po mnoho let (Říčan, 1995)

V menšině případů může být iniciátorem šikany i oběť, která si kompenzuje narušené sebevědomí. Část obětí provokuje agresory svým útočným chováním. Většinou jde o slovní, případně i fyzické dorážení na starší nebo fyzicky zdatnější jedince. Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou zároveň také agresory. Jsou to děti výrazně v kolektivu neoblíbené. Zvláště ve skupině se zúčastňují šikanování druhých. (Říčan, 1995)

Oběťmi se často stávají děti, které nebyly dostatečně vedeny k samostatnosti, byly „rozmazlovány“ a nenaučily se prosadit si své názory. Rodičovská láska jim v dětství nechyběla, ale velmi často se zde projevuje přehnaná úzkostnost rodičů.

4.2.3. Rodiče

Děti jsou odrazem své rodiny. Dědí geny, nadání, postoje a vzorce chování, což má vliv na to, zda budou odolné tváří v tvář šikaně, a zvyšuje či snižuje to pravděpodobnost, že se stanou obětí či agresorem, případně obojím. (Fieldová, 2007)

Stejně jako velká většina naší veřejnosti vědí i někteří rodiče školních dětí o šikaně málo a podceňují ji. Pokud je škola v rámci prevence o problému neinformuje a nevyzývá je ke spolupráci, rodiče na něj nemyslí, neuvažují o tom, že by se mohl týkat právě jejich dětí.

Rodiče oběti se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se - přes typické: „Běda ti, jestli doma cekneš!“, jímž šikanování končí - doma svěří se svým trápením nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že se rodiče dovědí, o čem jde. Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby ve škole nic neoznámili - a ti jim často vyhoví. Buďto nevěří (nejednou právem), že učitelé jsou ochotni a schopni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte a dokonce se bojí, že svou stížností školu pohněvají, anebo se domnívají, že šikana prostě patří k dětství a je to něco, co se musí vytrpět. Někdy utvrdí dítě v tom, že se nemá bránit, aby agresory ještě víc nerozduřilo. Ve své bezradnosti mohou rodiče obvinít dítě, že si za to může samo a nerealisticky od něho žádat, aby si problém samo vyřešilo. Pokud je toto nad síly dítěte, prohloubí se tím jen jeho pocit nedostatečnosti a navíc zůstává se svou úzkostí a bezradností samo.

Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma zřídka kdy pochlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to pro ně někdy příležitost k tomu, aby dítě nelítostně seřezali, což ovšem agresivitu spíše podpoří, než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Vůči škole bývají arogantní, na obhajobu dítěte uvedou bez skrupulí cokoli, o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit. Tak se vlastně stávají nepřímými účastníky šikany. (Říčan, 1995)

4.2.4. Pedagog

Typickým předsudkem učitelů – možná spíše výmluvou, proč nezasahují – je názor, že pokus o řešení by vedl jen k tomu, že by se šikana pečlivěji tajila, jinak by existovala beze změny. I kdyby to tak někdy dopadlo, energický pokus zastavit šikany by aspoň žáky ujistil o tom, že učitel odsuzuje šikany, což má morální význam. Učitelé nejednou sdílejí averzi a despekt dětského kolektivu k obětem a nedokážou tento postoj korigovat. Tím nepřímo vyjadřují souhlas s agresí a podporují ji. Učitel může dát dokonce bezděčně sám podnět k šikaně, když nesprávně použije ironie nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje. (Říčan, 1995)

Pedagogové nejsou pro boj se šikanováním teoreticky ani prakticky vyzbrojeni. Přistupuje k tomu i to, že názory na závažnost a rozšíření šikany, ale i možnosti jejího odhalení a nápravy se i u odborníků značně různí. O nevybavenosti pedagogů svědčí i to, že pokud se o šikaně dozvedí (většinou náhodně), bývá jejich úsilí o nápravu většinou chybné. Nejčastější omyly jsou:

- vyšetřování agresorů i obětí společně.
- berou se vážně falešní svědkové.
- nebere se ohled na stud a mlčenlivost oběti.
- bezprostřední konfrontace výpovědi týraného s výpověďmi jeho mučitele.
- často případ končí tak, že je oběť převedena do jiné třídy a týrání se prohlubuje. (Kolář, 2001)

4.3. Šikana dříve a dnes

První zmínka o existenci šikany je dochována z roku 1897. Je to článek Teasing and Bullying v překladu Škádlení a šikanování, nachází se v časopise Pedagogical Seminary. Autorem článku je Burg. (1897, In Kolář, 2004). Téměř po sto letech se začalo poprvé o šikaně hovořit ve Skandinávii. Zde se tímto problémem zabývali lékař Heineman a profesor Olweus. Profesor D. Olweus svými publikacemi a výzkumy vyvolal velký zájem u ostatních vědců z různých zemí se danou problematikou zabývat. Jeho práce byly psány v angličtině a byly rozšířeny v Anglii, Nizozemí, Kanadě, USA, Francii, Španělsku, Japonsku, v Austrálii a dále. Následně se konaly evropské konference zaměřené na školní šikanu. Hned Druhá světová konference v Quebecu v roce 2003 představovala nejnovější pokrok v oblasti šikany.

V České republice se poprvé roku 1985 začala společnost zajímat o problematiku školního šikanování. Před tímto rokem se u nás o šikanování nemluvilo, zakrývalo se a přehlíželo. Nejprve byly pokusy o řešení v učňovských zařízeních. Roku 1990 se vydal metodický materiál Fenomén šikanování u dětí a mládeže. O pět let později se začala problematika šikany zkoumat pouze v regionálních oblastech. Tyto výzkumy zjistily vysoký výskyt šikany ve školách. K prvním z nich patřil výzkum na internátech od Večerky a Šterchové. Páté a šesté třídy v Praze zkoumal dále Říčan. Roku 2001 byl proveden celonárodní výzkum šikany ve školním prostředí Kolářem a Havlínovou. Tyto výzkumy dovedly odborníky k sepsání literatury pro pedagogy, studenty a rodiče s danou tematikou. Prvním popudem k napsání odborných knih o šikaně byl překlad metodického sborníku z angličtiny „Čelíme šikanování.“ Později vydalo nakladatelství Portál známé publikace Říčana a Koláře.

Po těchto krocích u nás vznikaly výcvikové semináře zaměřené na problematiku šikany. Byly vedeny s dostatečnou odbornou úrovní. Při MŠMT byla ustanovena skupina proti šikanování. Tato skupina vypracovala metodický pokyn pro prevenci a řešení šikany ve školním prostředí. (Kolář, 2004)

Šikana ve škole je zřejmě stejně stará, jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, že “silnější” ubližovali “slabším”. Příklad tzv. “křtících” praktik ukazuje, že školní šikana není záležitostí poslední doby, nýbrž, že k projevům šikanování docházelo již v dobách dávno minulých. (Bendl, 2003)

Oproti dřívější době, hovoříme –li o šikaně obecně, vykazuje dnešní šikanování znaky, které jsou alarmující. Jedná se především o vzrůstající počet případů šikany.

4.4. Typy a druhy šikanování

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná trojdimenzionální „mapa“, podle které lze podle Koláře (1995) šikanování dělit na tři typy:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (viz následující tabulka). Díky této klasifikaci lze dobře odlišit různé typy šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, týrání tělesně postižených dětí v běžné škole apod.

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci obět' větší, škrtí, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby obět' zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne obět' na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

(Kolář, 2001)

Kolář (1997) popisuje pětistupňové schéma zachycující negativní proces, kterým se mrzačí vztahy mezi jednotlivými členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů:

- První stadium (zrod ostrakismu) - šikanování se může objevit téměř v každé skupině, stačí k tomu běžné a nenápadné podmínky. Kázeň v takové skupině bývá docela dobrá, agresori nejsou žádní nemocní sadisté, ale obyčejné děti. Jde o formy násilí zaměřené na "neoblíbence, obětního beránka, outsidera, černou ovci, apod.“

Jedná se o děti, které se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu a zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus (tj. mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře, je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky, apod.) Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

- Druhé stadium (fyzická agrese a přitvrzování manipulace) - ostrakismus, zárodečný stupeň šikanování může přerůst do dalšího stadia. V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako „ventil“. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, může to být před písemkou, po konfliktu s učitelem, ale také paradoxně v situacích, kdy o nic nejde – na horách, na brigádách, ve škole v přírodě nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a agresori přitvrzují "zábavu" na úkor nejzranitelnějšího spolužáka. Zvláště nebezpečné jsou situace, kdy se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních dětí, které používají od samého počátku násilí pro uspokojování svých potřeb. Zažijí to, jak chutná moc, když bijí někoho slabšího a ustrašeného a jejich agresivní chování se začíná opakovat. Další vývoj záleží na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Pokud ve skupině panují kamarádké vztahy a pozitivní morální hodnoty, potom pokusy o šikanování neuspějí. Pokud je však tato skupina ponechána sama sobě, automaticky převáží lidská strategie skrýt vlastní strach a využít vztahu druhého. Pokud je imunita skupiny nějakým způsobem oslabena, například panováním převážně lhostejných vztahů, atmosférou rivality a nepřátelství, potom je skoro jisté, že násilí v nějaké formě zakoření. Může dále růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.

- Třetí stadium (klíčový moment - vytvoření jádra) - toto stadium je považováno za klíčový moment, kdy se rozhoduje, zda se počáteční stadium šikany přehoupne do stadia pokročilého. Vytváří se skupina agresorů, tzv. „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat systematicky, nikoliv již pouze náhodně a šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už „osvědčeným“ objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou „slabí“, neoblíbení. Ve skupině existují podskupiny, které podle svého charakteru bojují různým způsobem o vliv.

Postup agresorů za mocí by mohlo ovlivnit jen vytvoření silné pozitivní podskupiny, která by byla podskupině agresorů rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů. Podle Kolářových zkušeností je však výskyt silných podskupin slušných žáků poměrně řídký. Mají nevýhodnou pozici vůči agresorům, kteří nerespektují pravidla.

- Čtvrté stadium (většina přijímá normy agresorů) - v tomto stadiu pokročilé šikany jsou normy agresorů přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává tlak novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dochází ve skupině k šokující přeměně, u členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, druhého já, které je zcela poplatné normám vůdců. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

- Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana - v pátém stadiu jsou normy agresorů přijaty nebo aspoň respektovány téměř všemi členy skupiny. Nastává plné nastolení ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Šikanování se stává skupinovým programem. Žáci jsou rozděleni na "otrokáře" a "otroky", kdy agresori sami sebe označují za nadlidi, krále atd. a své oběti za podlidi, poddané atd. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od peněz po školní znalosti. Největším důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobit bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit. Postupem času dochází ke zdokonalování a narůstání násilí. V malé skupině vítězí zlo, nápadně podobné fašismu. Ti, co byli dříve neutrální či mírně nesouhlasili, se stále aktivněji připojují k týrání nebo samostatně začínají šikanování realizovat. Brutální násilí je považováno za něco normálního. Zbytky lidskosti byly vytěsněny, není zde místo pro soucit s utrpením a zcela vymizel pocit viny.

Fieldová (2007) rozlišuje čtyři hlavní typy šikany:

- škádlení – je to verbální násilí. Nejnebezpečnější a často nejdéle probíhající forma šikany. Běžné škádlení se týká vzhledu, sexuality a sociálního přijetí. Hlavními typy škádlení jsou:

- Nadávky
- Posměšky, pokřikování, urážení nebo rýpání
- Slovní požadavky či hrozby
- Vydávání urážlivých zvuků, když jde oběť okolo
- Obtěžování po telefonu, hanlivé vzkazy i v podobě zpráv na internet, e-mailů, SMS, a dalších elektronických metod

- vylučování ze skupiny – vyloučení (ostrakismus) neboli vztahová šikana je založeno na společenské manipulaci a může být vyjádřeno otevřeně: “Nechceme, aby tu s námi seděl” – ale i tím, že útočník i ostatní používají nepřímé, nenápadné, skryté způsoby odmítavého chování a nepřátelskou řeč těla. Útočník může manipulovat celou skupinou a sám vůbec přímo nezasahovat. Cílem vyloučení je vytvořit skupinovou identitu, která se stane mocným nástrojem kontroly. K ostrakismu patří následující metody:

- útočník předstírá přátelské chování k oběti a čas od času se obrací proti ní
- když se oběť blíží, skupina si jí okázale nevšímá a točí se k ní zády
- útočník oběti něco řekne a odejde dřív, než oběť stihne zareagovat
- ukazování, civění, pošklebování, výsměch, pitvoření, “opičení se” či šeptání s ostatními s pohledem přeným na oběť
- výhružné postoje, hrozivá gesta, “pohled”
- vyloučení dítěte ze skupiny vrstevníků, z rozhovoru, plánovaných činností či her
- odmítnutí sedět vedle oběti a předstírání, že dotyčný drží místo pro někoho jiného

- zlomyslné pomluvy a zvěsti, které mají za cíl, aby oběť začali očerňovat i ostatní, např.: rozhlášení jejího tajemství
- vydírání a hrozby, např.: “Když mi nekoupíš tyčinku, nebudu s tebou kamarádit” nebo “ Nepozvu tě na svoji oslavu, jestli mi nedáš opsat úkol.”

- Fyzické napadání – spočívá v pravidelném napadání někoho, kdo je slabší. K tomuto typu šikany se řadí:

- strkání, vrážení, kopání, štípání, bouchání, zatlačování, fackování, tahání za vlasy, fyzické znehybňování, nastavování nohy a požití zbraní
- krádeže učebnic, jídla a dalších věcí z aktovky či lavice
- házení majetkem oběti po třídě
- přehrabování nebo poškozování oblečení či dalších věcí, které má oběť při sobě, ve třídě, v šatně i jinde, např. jejich vyhazování, ničení a ukryvání
- odebrání židle, kam se oběť chystá posadit
- zavírání oběti v místnosti či skříni, strkání hlavy do toaletní mísy
- stříkání vody z kohoutku, házení papírků či gumiček
- záměrná sabotáž domácích úkolů či práce, kterou oběť dělala na počítači

- obtěžování. - zahrnuje opakované dotěrné otázky, prolášení nebo útoky týkající se sexu, pohlaví, národnosti, rasy či náboženství. Patří k němu:

- napadání dítěte sexuálními gesty, vměšováním, vynucenou fyzickou blízkostí a dotýkáním, chytáním či štípáním, např. sahání dívce na ňadra, doteky n hýždích nebo dalších intimních partiích, zvedání sukní, pomočení někoho

- stahování kalhot v přítomnosti ostatních
- nahlížení pod dveře toalety
- přímé či nepřímé poznámky o sexuální orientaci dítěte: “Jsi teplouš”, “Jsi buzerant/lesba”, “Jsi holka “ (chlapci)
- používání zastrašujícího jazyka, např.: “Odprejskni!”, “Běž se vychrápat se svojí mámou”, “Tvoje máma je děvka”, “Vrať se tam, odkud jsi přišel”
- nevíтанé sexuální nabídky a návrhy
- pronásledování ve škole i mimo školu

4.5. Prevence a boj proti šikaně

4.5.1. Příčiny šikany

Paradoxním jevem je, že šikana se vždy odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je právě takové jednání v příkrém rozporu – v armádě, na učilišti, ale i na základní či na střední škole. (Jedlička; Kořa, 1998)

Společným znakem zařízení, kde se daří šikaně je, že tvoří jakési uzavřené celky, z nichž není úniku. Většinu z nich charakterizuje nedobrovolný či nutný pobyt (povinná školní docházka, vojenská služba).

K šikanování může docházet kdykoli a kdekoli tam, kam nedohlédne oko učitele vykonávajícího dozor.

Bohužel, jak bylo již zmíněno výše, jednou z příčin může být přístup rodičů, kteří vychovávají své děti k tomu, aby se prosadily, nenechaly si v tomto „tvrdém“ světě nic líbit. Těmito zásadami podporují své děti v prosazování si svých zájmů sobecky, na úkor ostatních. Agrese v tomto případě dostává požehnání a šikna má zelenou. Dále i učitelů, například svým necitlivým chováním vůči konkrétnímu žákovi (ironie, zesměšňování před třídou).

Jedním z dalších příčin je agrese přirozeně se vyskytující jako součást lidské povahy.

Erb (2000) k tomu vysvětluje: „Dnes existuje více agresivních dětí a mladistvých, práh zábrany, že bychom někomu jinému ublížili či uškodili, se snížil. Jestliže dříve ještě existoval jakýsi čestný kodex nebít člověka, když už leží na zemi – tedy byl poražen-, dnes bývá poražený často nemilosrdně dál mlácen či kopán. Násilí se stále více používá záměrně a svévolně. A to už pak nemá nic společného s běžným pošťuchováním či pranicemi.

Z hlediska pochopení postupného stupňování násilí agresora vůči oběti je důležitým poznatkem, že „bezmocnost a slabost oběti agresivní jednání nejen stimuluje, ale i posiluje.(Vágnerová, 1999)

Samostatnou skupinu „příčin“ šikany tvoří podmínky, ve kterých se současná mladá generace nachází, prostředí, ve kterém dnešní děti žijí, obecný pokles autority učitelů, rodičů a vůbec dospělých.(Bendl, \2003)

4.5.2. Důsledky šikany

Šikanování je závažnou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. V tomto smyslu by mělo být srozumitelnější, že šikanování nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Bolest šikanování se však nezastavuje na hranicích postižené skupiny. Řetězově pokračuje dál. Šikanování může ničivě zasáhnout kohokoli, kdo se mu připlete do cesty. První na řadě bývá rodina oběti, která je zasažena nejen tragédií dítěte, ale nezřídka i dalšími traumatickými okolnostmi, třeba očerňováním oběti. Při medializovaných pokročilých šikanách, kdy se oběť pokusila o sebevraždu nebo byla zmrzačena, bývá odvoláván ředitel školy.(Kolář, 2011)

Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo, a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby se zalíbit.(Kolář, 1997)

Hlavní destruktivní účinky jsou:

- poškození fyzického a psychického zdraví obětí.
- fixování antisociálních postojů a agresorů.
- ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny.
- snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku.

Dítě, které je systematicky ponižováno, uráženo, zesměšňováno, s kterým se jeho vrstevníci odmítají bavit, kterému je fyzicky a psychicky ubližováno, žije neustále v podvědomí strachu z ohrožení a dalšího ubližování. Zpočátku bývají pocity strachu vázány na události šikanování, postupně přecházející do trvalé úzkosti a deprese. Projevuje se mnoha způsoby - poruchami usínání, nočními můrami, nočním probouzením, bolestmi hlavy. Před odchodem do školy se často objevují bolesti břicha nebo zvracení. (Kolář, 1997, 2001)

Podle Koláře (2011) lze rozdělit oběti podle míry šikanování:

- oběti pokročilých stupňů šikanování -u obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné a dotýkají se celé osobnosti. V nejhorších případech „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a provalí se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nezřídka se u ní objeví výrazné psychosomatické potíže, například únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty apod. V jiných případech se oběť nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu. Někdy se nám může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Tělesná zranění se rychle zahojí a z vnějšího hlediska žák působí normálně. Duševní poranění je však hluboké a zacelení povrchní.

- oběti počátečních stupňů šikanování - zdálo by se, že všudypřítomné zárodečné a rané podoby šikanování nemohou mít téměř žádné důsledky. To je však velký omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní.

Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. „Normální“ a podle některých názorů „zocelující a otužující“ šikanování způsobuje adresátům zjevné poruchy v sociální (školní) a osobnostní adaptaci. Často se u nich vyskytuje:

- nepozornost při vyučování,
- zhoršení prospěchu,
- tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci),
- tendence k neomluvené absenci (záškoláctví),
- poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí,
- celková nejistota a stále přítomný strach.

Počáteční stadia také často zanechávají bolestivé stopy nebo opouzdřené rány ve formě neurotických přenosových schémat, psychosomatických potíží apod., které trápí oběť ještě po mnoho let.

Podle Pražského centra primární prevence lze rozdělit následky šikanování do tří hlavních skupin:

- psychické následky:

- frustrace sociálních potřeb oběti
- snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy
- nízké sebehodnocení (jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách)
- špatný vztah ke škole a k lidem
- stálé napětí, špatná nálada a smutek
- úzkostné stavy, strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě

- zdravotní následky:

- úrazy způsobené vzájemným násilím (zlomeniny, pohmožděniny, otřesy mozku)
- totální vyčerpání organismu (pokud šikana trvá měsíce a roky)
- rozvoj psychosomatických onemocnění (např. astma, alergie, poruchy trávení, poruchy spánku, bolesti hlavy)
- zvýšený krevní tlak v důsledku vysoké hladiny stresových hormonů v krvi
- zvýšené riziko kardiovaskulárních nemocí v dospělosti

- sociální následky:

- zhoršení prospěchu (jak u oběti, tak u agresora)
- členství v rizikových partách
- horší využívání vlastních (duševních) schopností - nízké vzdělávací ambice
- kriminální jednání
- zvýšené riziko rozvoje dalších sociálně patologických jevů u agresorů v dospělosti (výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, narušený charakter, antisociální postoje)
- ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí
- narušení mravních a morálních postojů (PCPP, 2012)

4.5.3. Prevence a boj s šikanou

Podobně, jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později – možná už příliš pozdě – odstraňovat, nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu. Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, respektive tam, kde zatím nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. Metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné. Nebezpečí šikany můžeme snížit především uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole. (Říčan, 1995) Mezi tyto zásady podle Říčana (1995) patří:

- solidarita se slabými jako základ řízení třídy
- podpora autority učitele
- posílení demokracie ve třídě a ve škole
- ideová výchova
- princip kooperace ve výchově
- ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie
- dozor ve škole
- práce s (potenciálními) agresory

Stejně jako u jiných asociálních a sociálně patologických jevů by také u šikany a agresivity dětí měla být upřednostňována především primární prevence. Primární prevence se uplatňuje v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo a spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte (především rozvoji sociálních dovedností, kladného sebepojetí dítěte, odreagování stresu, napětí, agresivity, strachu apod.) a informovanosti dětí, rodičů i veřejnosti o šikaně. Základem primární prevence proti šikanování je budování pozitivního klimatu školní třídy a celé školy, dále pak všech pedagogizovaných prostředí, ve kterých se dítě pohybuje, rozvoj kamarádských, otevřených a bezpečných vztahů. Měla by zahrnovat prevenci specifickou i nespecifickou.

Důležitou součástí primární prevence by měl být rozvoj sociálních dovedností žáků. Kvalitní sociální dovednosti jsou v pedagogickém prostředí velmi důležité, protože se spolupodílí na celkovém fungování žáků ve škole, na jejich schopnosti týmové práce, schopnosti otevřeně vyjadřovat pocity a názory, na rozvoji pozitivního postoje k sobě i ostatním. Gresham definuje sociální dovednosti jako „situačně specifické chování, které má u dětí a mládeže ve školním prostředí významné sociální důsledky, ovlivňuje akceptaci spolužáky, obraz sebe samého, školní adjustaci, školní úspěšnost a hodnocení sociálních dovedností ostatními.“ Rozlišuje pět složek sociálních dovedností: kooperaci, asertivitu, odpovědnost, empatii a sebekontrolu. Na rozvoj těchto složek se může učitel (popř. ve spolupráci se školním psychologem) zaměřit a působit tak preventivně na celou skupinu.(MŠMT, 2005, 2011).

Naštěstí již v dnešní době existuje mnoho možností, kam se s takovým problémem obrátit:

- výchovný poradce/ preventista šikanování
- rodiče, sourozenci
- linka bezpečí
- bílý kruh bezpečí
- občanské sdružení proti šikaně
- Amnesty international v ČR
- krizová centra
- pedagogicko-psychologické poradny (PPP)
- střediska výchovné péče (SVP)

5. Praktická část

V rámci šetření bylo formou dotazníku osloveno dvacet žáků čtvrtých a pátých tříd prvního stupně základní školy, dvacet žáků devátých tříd druhého stupně základní školy a dvacet žáků posledního ročníku střední odborné školy.

Výsledky šetření dotazníků jsou rozděleny do tří úseků. Každý je věnován jedné části dotazníku. Odpovědi jsou přepisovány doslovně, tak, jak byly uvedeny respondenty.

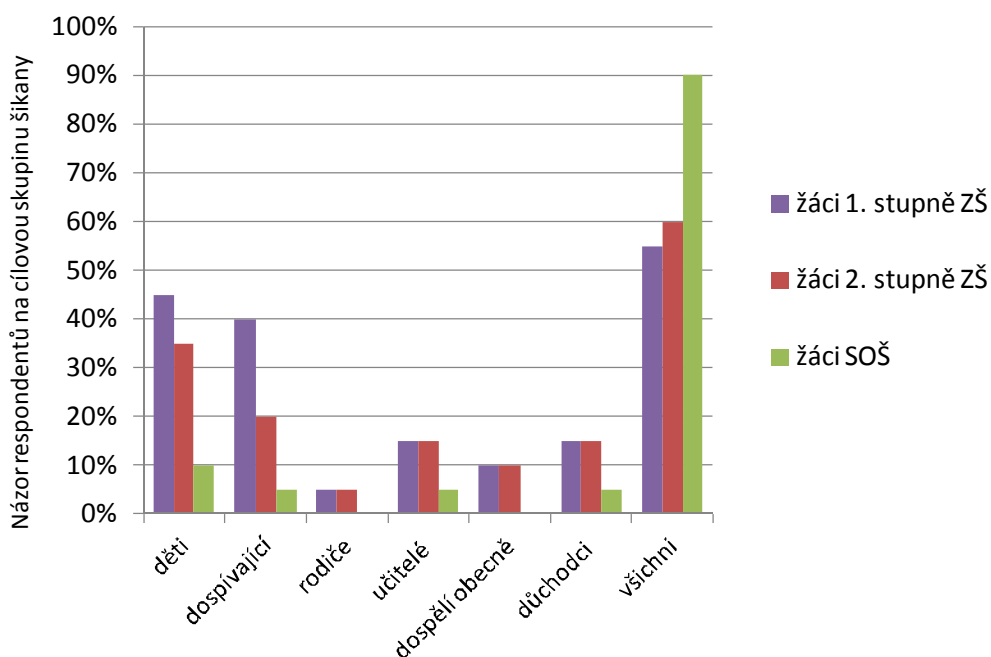
Výsledky některých otázek dotazníkového šetření jsou shrnuty pro přehlednost ve formě grafu. Ostatní, převážně otevřené otázky, jsou vyhodnoceny formou slovního rozboru, popř. tabulky.

V rámci praktické části po shrnutí výsledků šetření následuje vyhodnocení odpovědí.

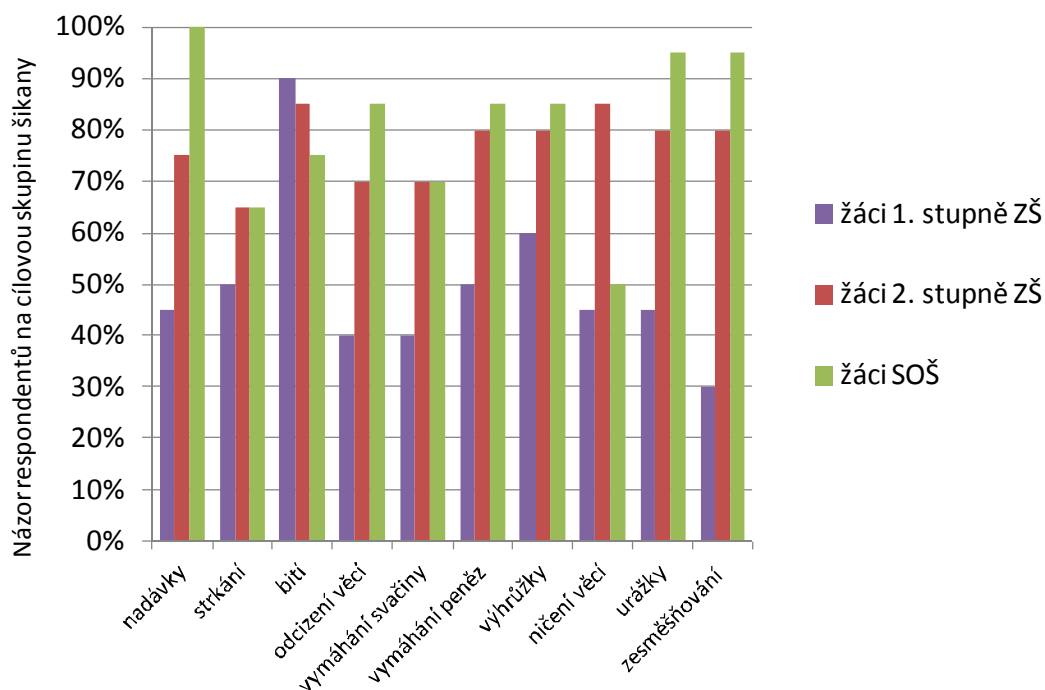
1. část

<i>Otázka</i>	<i>žáci I. stupně ZŠ</i>	<i>žáci II. stupně ZŠ</i>	<i>žáci SOŠ</i>
Určení pohlaví respondentů	17 chlapců, 3 děvčata	18 chlapců, 2 děvčata	19 chlapců, 1 děvče
a) Už jsem se setkal se slovem šikana	99% ANO	100% ANO	100% ANO
b) Myslím, že šikana je/není problém	100% ANO	100% ANO	100% ANO

c) Šikana se podle mě může týkat: dětí, dospívajících, učitelů, dospělých obecně, důchodců, všech

d) Projevem šikanování je podle mého názoru: nadávky, strkání, bití, odcizení věcí, vymáhání svačiny, vymáhání peněz, výhrůžky, ničení věcí, urážky, zesměšňování před ostatními

e) Které další pojmy ještě patří ke slovu šikana?

žáci I. stupně ZŠ: vydírání; příkazy; interšikana; vražda; provokování; nadávky do rodin; mlácení; škrcení; bití do obličeje; řvaní

žáci II. stupně ZŠ: kopání; zastrašování; týrání; zadávání DÚ; vydírání; kyberšikana; strach; úzkost; omezování fyzické svobody

žáci SOŠ: mlácení; vydírání; mobing, boxing, kyberšikana; sebestřednou, násilí, drzost

f) Doplňte, podle vlastního názoru, jednou větou: „Jeden spolužák šikanuje druhého protože“:

žáci I. stupně ZŠ: mu chce ublížit; má to rád; mu chce vzít telefon; protože je zlý; aby se vysmíval; chce peníze, svačinu, hračky; ho ten druhý provokuje; protože je hloupý; mu nedal peníze; protože si chce vylít zlost a taky, že z toho bude něco mít; baví ho to; baví ho, že ho někdo poslechne

žáci II. stupně ZŠ: kvůli svačině; je hnusnej, ošklivej a slabej; mu závidí; se chce zviditelnit; je silnější; je idiot; je jiný, než ostatní, chová se jako idiot, nesnáší ho; se ho bojí; má problémy ve svém osobním životě; protože se chce předvést, nebo ho vyprovouje; ho to baví; si chce zlepšit sebevědomí; chová se jako blbec; má z toho radost, a aby byl oblíbený

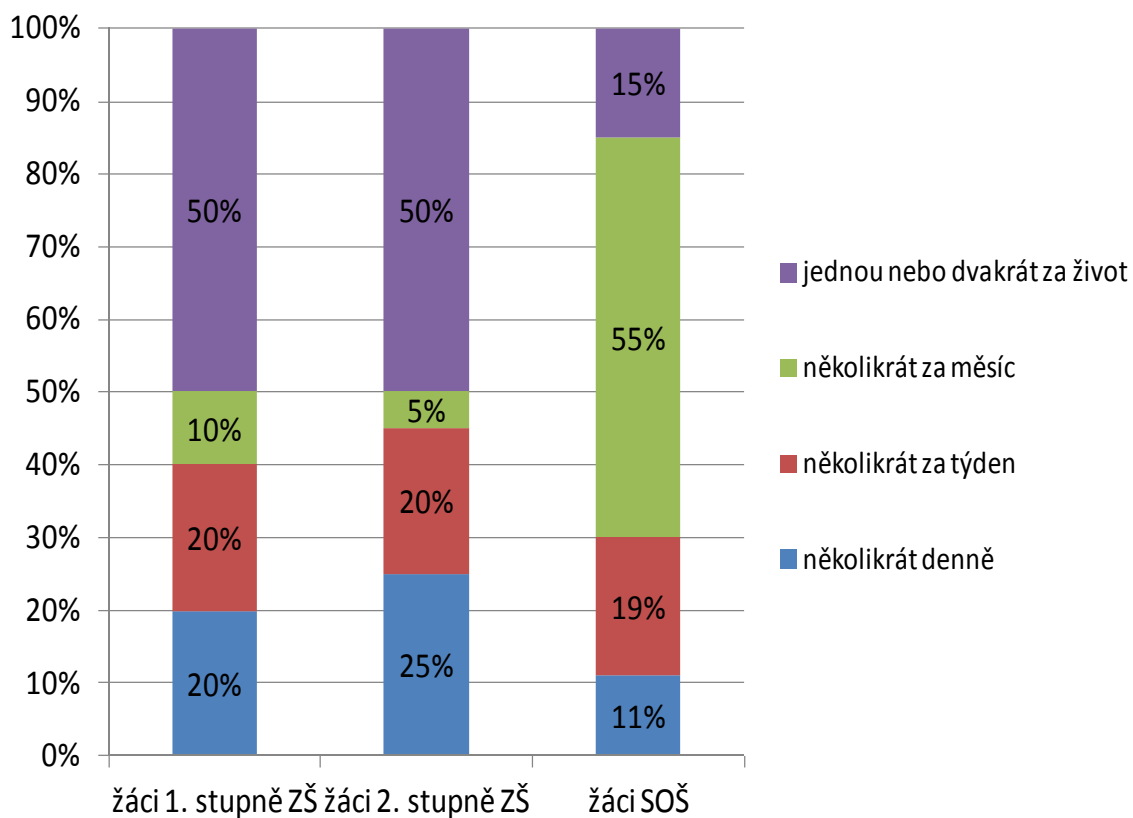
žáci SOŠ: ten šikanovaný žák je slaboch a chudák a neumí se bránit, jeho problém; hledá to, co by mu měla dát rodina; je to idiot; ten šikanovaný má holku, peníze; je jiný; má asi mindrák a není schopen přijít ke stromu a vymlátit si to tam; šikanovaný se bojí sám sebe zastát a nechá se šikanovat; mu nechce dát peníze; závist; je to sranda; mu závidí nebo je psychicky narušený a vybíjí si zlost na slabších

2. část

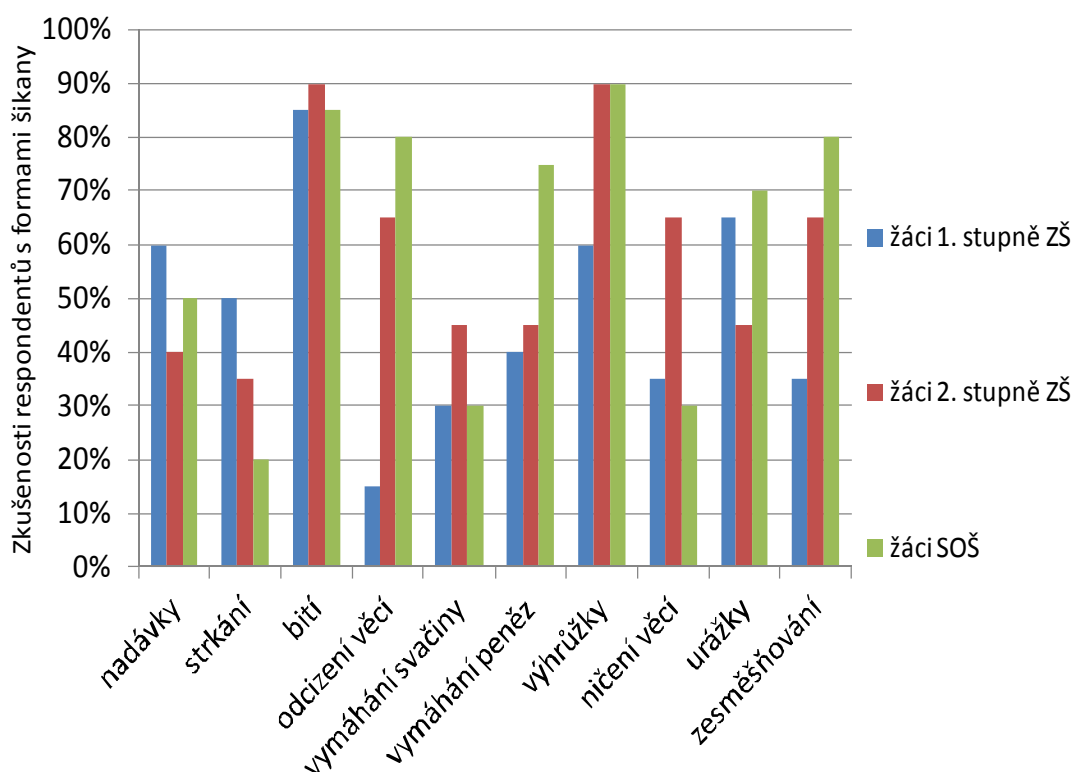
a) Byl/a jsem svědkem toho, že někdo ze školy někomu ubližoval

100% všech dotazovaných odpovědělo ANO

b) Svědkiem šikanování jsem: několikrát denně, několikrát za týden, několikrát za měsíc, zatím jsem byl svědkem šikanování jednou nebo dvakrát za celý život

c) Podle mých zkušeností dochází při šikanování nejčastěji k: nadávkám, strkání, bití, odcizení věcí, vymáhání svačiny, vmáhání peněz, výhrůžkám, ničení věcí, urážkám, zesměšňování před ostatními

d) Můžete popsat jednu situaci, které jste byl/a svědkem?

žáci I. stupně ZŠ:

- jeden kluk dost brutálně zmlátil jednoho kluka a zničil mu brýle
- vymáhání svačin
- jeden kluk roztrhl holce časopis
- že jeden kluk chytil jednoho kluka a strkal ho do reálu školy a házel po něm sníh a trochu i mlátil
- kluk schodil ze židle dalšího kluka
- jak se Lucka s Jakubem prali
- jeden kluk mě bouchal a povyšoval se nade mnou
- kopání do „mezi“ –kluk, holka
- že zbil kluka
- mlácení
- že spolužák chtěl po spolužákovi hračku

Ostatní žáci na otázku neodpověděli.

žáci II. stupně ZŠ:

- nadávky do rodiny, braní věcí

- chtěli svačinu a šikanovali ho
- přišla parta k jednomu a začal ho nlátit, nadávat a ničit věci (aktovka, atd.)
- mlácení kluků kvůli svačině, rozšlapání mobilu
- chlapec provokoval a poté se vysmíval tomu dotyčnému
- mlácení spolužáka
- mlácení, vymáhání peněz, velká šikana dospělých
- silnější zničil úkol slabšího
- starší kluci ve škole brali svačiny mladším
- například bití kvůli chybě agresora
- bylo to ve škole, když k nám přišel nový žák, všichni se mu smáli, vyhrožovali a pomlouvali, chtěli po něm svačinu

žáci SOŠ:

- klasická šikana na základce, silnější si dovoluje na slabšího, občas i na postiženého
- mlátil jsem o rok mladšího žáka, protože mi ukradl peníze a byl jsem označen za agresora
- vymáhání peněz
- silnější bil slabšího
- fyzicky i duševně utlačovaný jedinec, neschopný se bránit, nebo se svěřit, později následoval útěk z domova a řešení s policií

e) Kde k šikanování nejčastěji dochází?:

žáci I. stupně ZŠ: ve třídě, venku, na hřišti, v jídelně, na toaletě; ve škole; ve třídě, v jídelně; v areálu školy; ve třídě; všude; před školou; v okolí školy; každý den vždy ráno; venku; v tramvaji, na Smíchovském nádraží; na táboře, doma; v metru

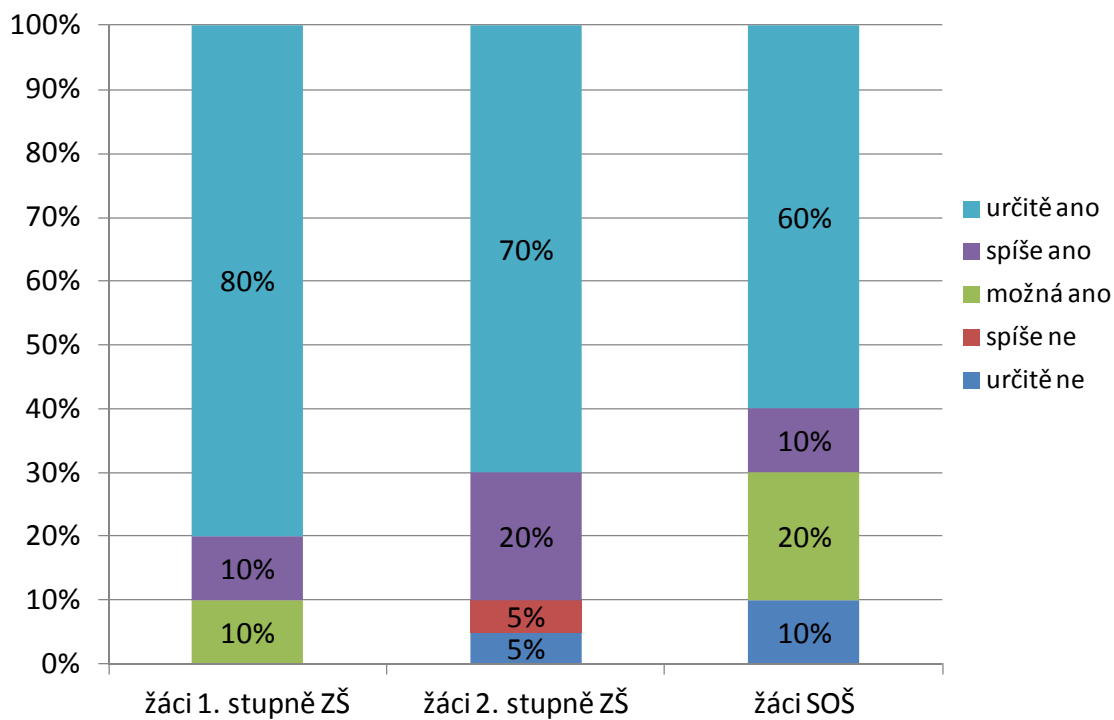
žáci II. stupně ZŠ: škola, venku, když tam nikdo není, kdo by se ho zastal; internet; všude; ve společnosti; před školou, po škole, na kroužku; ve větších skupinách

žáci SOŠ: ve škole, všude, na místech k tomu vhodných,

3.část

a) Má cenu problém šikany řešit?

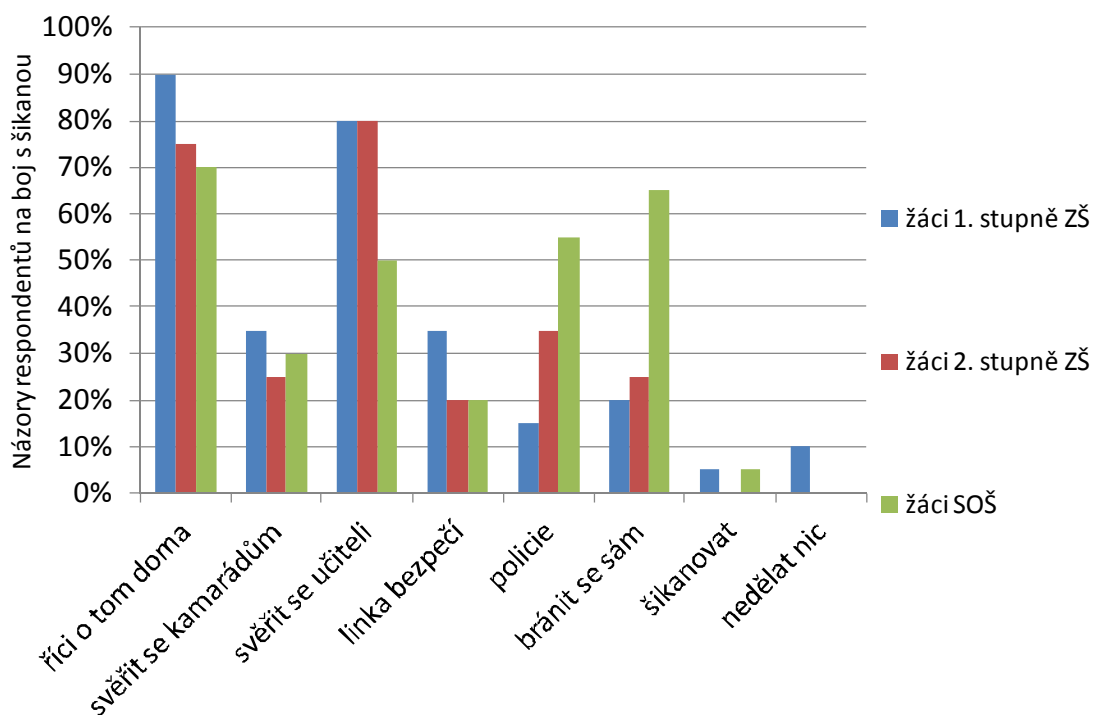
- určitě ne, vše je pak ještě horší
- spíše ne, je to jedno
- možná ano, proč ne
- spíše ano, chtělo by s tím už něco dělat
- určitě ano, je to velký problém

b) Co by měl dělat ten, který je šikanován?

- říci o tom doma

- svěřit se kamarádům
- svěřit se učiteli/učitelce
- zavolat na linku bezpečí
- jít na policii
- bránit se sám
- šikanovat na oplátku někoho jiného
- neměl by dělat nic

c) Víte, za kým jít, kdyby jste měl/a s šikanováním problém?

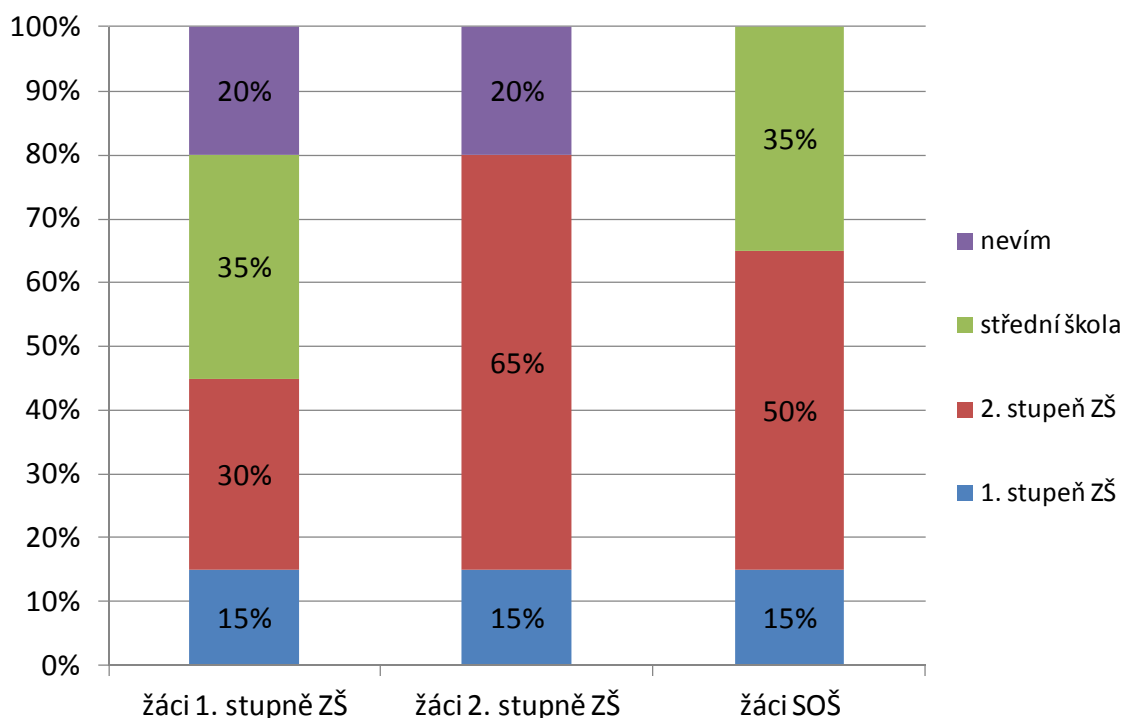
žáci I. stupně ZŠ:

- 90% žáků odpovědělo ANO, většina by šla za učitelem, nebo ředitelkou, jeden žák za babičkou

žáci II. stupně ZŠ: 80% žáků odpovědělo ANO, naprostá většina by se obrátila na třídního učitele, jeden žák na školního etopeda

žáci SOŠ: jen 60% odpovědělo ANO, obrátili by se na mistra, čtyři studenti na ředitele

d) Myslím, že problém šikany je největší na: 1. stupni ZŠ, 2. stupni ZŠ, střední škole

e) Které řešení byste navrhl/a jako nejlepší pro vymýcení šikany ze škol?

žáci I. stupně ZŠ: vyhodit kluka, který šikanoval; tresty; ochranka ve škole; řešit to u paní ředitelky; důtky; nevšímat si jich a když to nejde, tak mít u sebe vysílačku, která by vás spojila s dospělou osobou; měl by jim táta nebo máma nařezat na zadek; aby jim to vysvětlil policajt nebo nějaký jiný dospělý; že by se ten, kdo chce šikanovat svěřil paní učitelce; alarm; svěřací kazajky; aby říkali paní učitelky dětem, že to nemají dělat

žáci II. stupně ZŠ: více dozorů, schránka důvěry; zavřít všechny agresory; kamery do tříd; uniformy, aby se nedalo rozlišit, kdo je bohatší; vyloučení ze školy; dozor i ve třídách; tělesné tresty; mlátit agresory; mluvení s učiteli a se žáky

žáci SOŠ: pojem šikana je blbost, jeden si z druhého dělá srandu a hned je to šikana a na druhou stranu jinde nikdo neřeší nic, zrušit slovo šikana a nic neřešit; zlepšit výchovu dětí v rodinách; zesílit výuku, zapůsobit na svědomí agresorů; zesílení práce s žáky a pedagogy; společné uniformy; prospěšné práce pro školu a zhoršený stupeň z chování; aby studenti chodili do školy s rodiči; potrestat šikanující lidi tím, co je pro ně nejdůležitější; osvětu, kurzy sebeobrany; nejlepší by bylo dotyčnému šikanu oplatit, ale to se nesmí, řešení je říci to rodičům;

5.1. Vyhodnocení šetření

Úvodní dvě otázky se týkaly pohlaví respondentů - respondenty byli většinou chlapci, což odpovídá vybranému typu škol a typu školního zařízení, které daný respondent navštěvuje.

- **1. část dotazníku** – zaměření na znalost samotného pojmu “šikana” a na znaky šikany:

a) Už jsem se setkal/a se slovem “šikana”

- 100% respondentů odpovědělo ANO. Z této informace lze odvodit dva závěry:

- negativní – žáci/studenti se aktivně s šikanou setkali (v roli agresora či oběti)

- pozitivní – žáci/studenti jsou alespoň do určité míry o problému šikany informováni

b) Myslím, že šikana je/není problém

- 100% respondentů odpovědělo JE PROBLÉM, překvapivě odpověděli takto také respondenti, kteří, alespoň z mého pohledu, působí podle svých odpovědí, jako agresoři. Výsledek této otázky jasně poukazuje na nutnost řešení problému šikanování ve školách.

c) Šikana se, podle mě, může týkat:

- většina respondentů se shodla na tvrzení, že šikana se může týkat všech. Žáci ZŠ se dále přikláněli k názoru, že šikana se týká především dětí a dospívajících. V menší míře pak učitelů a důchodců. Toto lze vysvětlit vyšší mírou informovanosti u studentů střední školy.

d) Projevem šikanování je podle mého názoru:

- žáci základní školy, zejména pak žáci 1. stupně jako znaky šikany identifikovali „primitivnější“ formy šikany bití – většina, dále vymáhání svačiny, ničení věcí. Starší respondenti zahrnovali do projevů šikany více znaků a znaky s vyšší mírou „zákeřnosti“, např. zesměšňování před ostatními, vymáhání peněz, výhrůžky.

e) Které další pojmy patří ke slovu šikana?

- mezi znaky šikany se často objevuje slovo kyberšikana. Z vlastních zkušeností z rozhovorů s žáky vím, že kyberšikana je vážný problém týkající se opravdu značného množství žáků i studentů. Týká se zejména sociálních sítí jako Facebook, Twitter, dále chatů, například Líbím se ti apod. Dále z šetření vyplývá, že respondenti jsou si vědomi rozsahu následků. Ví, že šikana může v nejkrajnějším případě končit i smrtí. Další

jmenované znaky vypovídají více o vlastních zkušenostech respondentů. Platí zde opět tvrzení, že čím starší účastníci šikany jsou, tím se zvyšuje míra zákeřnosti šikanování.

f) Doplňte, podle vlastního názoru, jednou větou: Jeden spolužák šikanuje druhého protože:

- mladší respondenti si vysvětlují chování agresora jako důsledek chuti ubližovat, brát věci apod. Starší respondent vidí často hlubší motivaci, jako například potřebu se zviditelnit, kompenzovat si neutěšený soukromý život, dobrý pocit z možnosti někoho druhého ovládat. Častou odpovědí u všech kategorií byla také odplata za provokování. Několik odpovědí respondentů ze střední školy bohužel svědčí o určité lhostejnosti ve vztahu k šikanování, což lze vysvětlit nástupem puberty, kdy se dospívající mládež věnuje více hledání vlastní identity.

2. část dotazníku – zaměření na vlastní zkušenosti respondentů s šikanou

a) Byl/a jsem svědkem toho, že někdo ze školy někomu ubližoval?

- 100% respondentů odpovědělo ANO, což považuji za alarmující zjištění

b) Svědkem šikanování jsem:

- přibližně polovina žáků ZŠ bylo svědkem šikany jen jednou nebo dvakrát za život, u středoškoláků 15%. Na druhou stranu až čtvrtina žáků se setkává s šikanou na ZŠ několikrát denně. Z dotazovaných středoškoláků přibližně polovina má zkušenost s šikanou několikrát za měsíc. Výsledná procenta v šetření jsou tedy několikrát vyšší v porovnání s již provedenými výzkumy.

c) Podle mých zkušeností dochází při šikanování nejčastěji k:

- mezi zkušenostmi s šikanou na I. stupni ZŠ převládá bití, nadávky a urážky. Na 2. stupni ZŠ se přidávají promyšlenější formy šikany, jako výhrůžky, zesměšňování. Také vymáhání peněz. Lze předpokládat, že tento “posun” je dán vzrůstajícím věkem, tedy i vyšší mírou zkušeností respondentů. Toto platí zejména při přestupu dětí na střední školu, kde více přibývá zákeřných a rafinovaných forem šikany.

d) Můžete popsat jednu situaci, které jste byl/a svědkem?

- podle odpovědí žáků 1. Stupně ZŠ dochází-li k šikaně mezi spolužáky, jedná se především o praní, odcizování věcí, apod. Dále z odpovědí vyplývá zkušenost žáků z 1. stupně s šikanou ze strany starších žáků. A to zejména v podobě vymáhání svačin, peněz,

bití. U žáků na 2. stupni a u studentů střední školy se přidává organizovaná forma šikany – tj. parta (většinou jeden až dva agresori a několik přihlížejících) šikanuje oběť.

e) Kde k šikanování dochází?:

nejčastější odpovědí u všech věkových kategorií je škola. U žáků na prvním stupni převládají místa překvapivě poměrně frekventovaná, jako jídelna, třída, prostředky MHD. U žáků 2. stupně a střední školy se přidávají méně frekventovaná místa a mimo jiné i kyberprostor.

3. část dotazníku – zaměření na názory respondentů na boj a prevenci šikany

a) Má cenu problém šikany řešit?

- téměř naprostá většina dotazovaných žáků na ZŠ i studentů na SOŠ se domnívá, že šikana opravdu je velkým problémem a že je nutné tento problem začít řešit.

b) Co by měl dělat ten který je šikanován?

- většina žáků na ZŠ by se v nouzi obrátila na členy rodiny, popřípadě na třídního učitele nebo paní ředitelku. U studentů střední školy vzrostlo procento studentů, kteří by se bránili sami, popřípadě útok vraceli, na úkor těch, kteří důvěřují škole. Výrazně se zvýšilo procento respondentů, kteří by se obrátili na policii.

c) Víte, za kým ve škole jít, kdyby jste měl/a s šikanováním problémem?

- téměř naprostá většina žáků 1. stupně ZŠ by se obrátilo na učitele nebo ředitele. Většina žáků 2. stupně ZŠ by se obrátila na třídního učitele, část z nich na školního etopeda. Překvapivě velké procento studentů střední školy netuší, na koho se v případě potřeby obrátit.

d) Myslím, že problém šikany je největší na:

- žáci 1. stupně ZŠ se domnívají, že šikany s rostoucím věkem přibývá, žáci 2. stupně ZŠ a studenti SOŠ se shodují, že problem šikany je nejvážnější na 2 stupni ZŠ.

e) Které řešení byste navrh/a jako nejlepší pro vymýcení šikany ze škol?

Žáci ZŠ vidí jako nejlepší fyzické tresty a spoléhají se na autoritu učitele, popř. rodičů. Žáci na druhém stupni požadují schránku důvěry a posílení dozorů. Několikrát se vyskytl názor spočívající v instalaci kamerového systém do tříd, nebo zavedení povinných uniforem. Studenti střední školy vidí naději v preventivních opatřeních jako rozhovory pedagogů s žáky, různých preventivních programech, ale například také v kurzech sebeobrany. Toto jen potvrzuje akutnost problému šikanování ve školách.

6. Závěr

Šikana je v současné době ve školách velice častým jevem, se kterým se setká, ať už v jakékoli formě, několikrát za život většina žáků a studentů. Není jen záležitostí školy, setkáme se s ní cestou do školy, cestou ze školy, v prostředcích MHD, v parcích, na hřištích a podobných místech. Jedná se o patologický jev týkající se dětí všech věkových kategorií. Je těžké identifikovat příčiny stále se zhoršující brutality a násilí mezi dětmi a dospívajícími. Globalizace a její následky vedou k odlidštění vztahů a standardizované kultuře, která je plná násilí a egoismu. Masová média vytěsňují běžnou komunikaci a lidé spolu přestávají umět mluvit i jednat. Cílem mé práce bylo zmapovat názory žáků na Základní škole pro žáky se specifickou poruchou chování v Praze na Zlíchově a porovnat je s názory studentů na Střední technické škole v Praze na Zeleném pruhu. Upozornit na fakt, že zejména sami děti vnímají šikany jako akutní problém, který si žádá řešení.

V souvislosti s cílem práce jsem stanovila následující hypotézy:

H1: *Žáci základních škol a středních škol se s problematikou šikany setkali jako pozorovatelé.*

H2: *Žáci základních škol a středních škol jsou ochotni o daném tématu hovořit*

Stanovená hypotéza 1 se nepotvrdila. Z výsledků šetření je patrné, že naprostá většina žáků se s problematikou šikany setkala nejen jako pozorovatelé, ale i jako účastníci. Hypotéza 2 se potvrdila. Z výsledků šetření stejně tak, jako z mé vlastní zkušenosti vyplývá, že většina žáků základní školy i studentů střední školy je ochotna o problému šikany hovořit.

Nebezpečí šikany spočívá především v ohrožení dítěte a jeho duševního i tělesného zdraví. Pro splnění cíle odstranění šikany a dalších sociálně patologických jevů na našich školách, je do budoucna potřeba stále zlepšovat systém vzdělávání s postupným prosazováním celoživotního vzdělávání pedagogického sboru, což souvisí i se zajištěním stabilního toku financí pro danou oblast. Problematika šikany není záležitostí jednotlivců, ale dá se říci, že je to následek vývoje a chování celé společnosti. Je proto nutné hlavně u dětí hledat cesty, které nám pomohou rozvíjet empatii a zodpovědnost budoucích generací.

7. Seznam použitých zdrojů

- BENDL, S. *Kázeň na sídlištních školách*. Pedagogická orientace, 2000, č. 3, s. 54 – 64.
- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9
- DUNOVSKÝ, J. - DYTRYCH, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha, Grada Publishing, a. s., 1995. 248 s. ISBN 80-7169-192-5.
- ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha, Amulet, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8
- FIELDOVÁ, E. *Jak se bránit šikaně*. Sydney, Finch Publishing, 2007. 312 s. ISBN 978-80-249-1176-2
- GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit*. Praha, Portál, 1995. 144 s. ISBN 80-7178-090-
- IŠTVÁNKOVÁ, M. *Šikanování a prevence na ZŠ*. Brno, Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně, Institut mezioborových studií, 2009. 48 s.
- JEDLIČKA, J. – KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha, Karolinum, 1998. 169 s.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha, Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha, Portál, 2001. 256 s. ISBN 8073670143
- KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha, Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-871-5
- KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě*. In KOLÁŘ, M. *Školní šikanování*. Praha, Chapiteau, s. r. o., 2004 s. 10 – 12, ISBN 239-2994-1
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, dignostika a praktická pomoc*. Praha, Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1
- KOLEKTIV, [online]. [Cit. 06-08-2006] Dostupné na [www: http://brebarbora.sblog.cz/2006/08/06/4](http://brebarbora.sblog.cz/2006/08/06/4)
- KOLEKTIV, [online]. [Cit. 30-03-2009] Dostupné na [www: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kyber%C5%A1ikana](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kyber%C5%A1ikana)

Laura. *Ve škole mě šikanují spolužáci, mám modřiny*. Moje starosti [online]. 2012, [cit. 2012-02-04]. Dostupné z: <http://www.mojestarosti.cz/poradna/deti/sikana-ve-skole/ve-skole-me-sikanuji-spoluzaci-mam-modriny.html>.

MARTIN, M. - WALMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C a kol. *Jak řešit problémy dětí se školou*. Praha, Portál, 1997. 322 s. ISBN 80-7178-125-8.

MŠMT. Metodický portál k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Praha, Portál, 2008. 12 s.

MÜHLPACHR, P. *Sociální psychologie*. Brno, Masarykova Univerzita, 2001.

NOVÁK, T. - CAPPONI, Věra. *Sám proti agresi*. Praha, Grada Publishing, 1996. 123 s. ISBN 80-7169-253-0.

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha, G + G, 1996. 142 s. ISBN 80-901896-5-2

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha, Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha, Karolinum, 1999. 353 s. ISBN 80-7315-071-9

KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 2. upr. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 816 s.

KLIMEŠ, J. *Partneři a rozchody*. Praha, Portál, 2005. 240 s. ISBN 978-80-7367-745-9

Přílohy

Příloha 1 – dotazník

Ing. Kateřina Gabanová

Institut vzdělávání a poradenství ČZU v Praze

V Lázních 3

Praha 5 - Malá Chuchle

159 00

DOTAZNÍK

Tento dotazník bude použit pouze jako podklad pro zpracování bakalářské práce, která zkoumá pedagogicko psychologické a etické problémy šikany na středních školách.

Dotazník má tři části. První je zaměřena na šikanu obecně, druhá na vlastní zkušenosti s šikanou a třetí sleduje názor na řešení problémů s šikanou. Každá část obsahuje pět otázek.

Při vyplňování dotazníku lze zvolit **jednu** nebo **i více** z nabízených možností odpovědí. Zvolené odpovědi zakřížkujte nebo dopište příslušnou odpověď.

Vyplňování dotazníku trvá přibližně 10 minut.

Před vyplněním vlastního dotazníku prosím o uvedení několika identifikačních údajů. Odpovídající údaje označte, prosím, křížkem.

- Pohlaví chlapec
 děvče

- Škola 1. stupeň ZŠ
 2. Stupeň ZŠ
 střední škola

1. část

- a) Už jsem se setkal/a se slovem šikana
- ano
 - ne
- b) Myslím si, že šikana
- je problém
 - není problém
- c) Šikana se podle mě může týkat (zde je možné zaškrtnout více odpovědí)
- dětí
 - dospívajících
 - rodičů
 - učitelů
 - dospělých obecně
 - důchodců
 - všech
- d) Projevem šikanování je podle mého názoru (zde je možné zaškrtnout více odpovědí)
- nadávky
 - strkání
 - bití
 - odcizení věcí
 - vymáhání svačiny
 - vymáhání peněz
 - výhrůžky
 - ničení věcí
 - urážky
 - zesměšňování před ostatními
- e) Které další pojmy ještě patří ke slovu šikana?
-
- f) Doplňte, podle vlastního názoru jednou větou:
Jeden spolužák šikanuje druhého, protože:
-
-

2 část

- a) Byl/a jsem svědkem toho, že někdo ze školy někomu ubližoval
- ano
 - ne
- b) Svědkem šikanování jsem
- několikrát denně
 - několikrát za týden
 - několikrát za měsíc
 - zatím jsem byl svědkem šikanování jednou nebo dvakrát za celý život

c) Podle mých zkušeností dochází při šikanování nejčastěji k (zde je možné zaškrtnout více odpovědí)

☐ nadávky	☐ strkání	☐ bití	☐ odcizení věcí
☐ vymáhání svačiny	☐ vymáhání peněz	☐ výhrůžky	☐ ničení věcí
☐ urážky	☐ zesměšňování před ostatními		

d) Můžete popsat jednu situaci, které jste byl/a svědkem?

.....
.....

e) Kde k šikanování nejčastěji dochází?

.....

3. část

a) Má cenu problém šikany řešit?

- určitě ne, vše je pak ještě horší
- spíše ne, je to jedno
- možná ano, proč ne
- spíše ano, chtělo by s tím už něco dělat
- určitě ano, je to velký problém

b) Co by měl dělat ten, který je šikanován? (zde je možné zaškrtnout více odpovědí)

☐ říci o tom doma	☐ svěřit se kamarádům	☐ svěřit se učitelce
☐ zavolat na linku bezpečí	☐ jít na policii	☐ bránit se sám
☐ šikanovat na oplátku někoho jiného	☐ neměl by dělat nic	

c) Víte, za kým ve škole jít, kdyby jste měl/a s šikanováním problém?

- ano, šel bych za
- ne, to nevím

e) Myslím, že problém šikany je největší na:

- 1. stupni základní školy
- 2. stupni základní školy
- střední škole

d) Které řešení byste navrhl/a jako nejlepší pro vymýcení šikany ze škol?

.....

Děkuji za spolupráci při vyplňování dotazníku ☺